

УДК 821-312.9.09(410)Гейман
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-21>

Олександра ГАЗУДА,
orcid.org/0000-0003-1399-6006
аспірант кафедри теорії та практики перекладу
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) aleksandragazuda@ukr.net

КОНСТРУКТИ РЕАЛЬНОСТІ Й ІРРЕАЛЬНОСТІ У ФЕНТЕЗІЙНОМУ ТВОРІ «КНИГА КЛАДОВИЩА» НІЛА ГЕЙМАНА

У статті проаналізовано особливості відображення реального й ірреального світів у творі «Книга кладовища» Н. Геймана крізь призму психоемоційних відчуттів маленького хлопчика Ніка. Виявлено значущі та непередбачувані зовнішні впливи, які переважно мають негативний вплив на ключового персонажа твору «Книга кладовища».

Метою даного дослідження є аналіз сюжету художнього твору «Книга кладовища» Ніла Геймана з поетапним вивченням подій, а також висвітлення емоційно-психологічного настрою персонажів, які перебувають на межі реального та ірреального вимірів. Досліджено, що в процесі розгортання сюжетної лінії автор вміло поєднав видимо несумісні життєві явища й процеси, створивши душевно насичену атмосферу, яка оточує персонажі особливим психоемоційним відчуттям. Воно викликає в героїв ляк, і водночас заспокоює їх. Сформоване містичне оточення наповнене мовчазною тишею, спокоєм, шелестінням листя, надгробними плитами з химерними написами. Все це породжує страхітливе й моторошне відчуття незахищеності.

Автор вдалим алегоричним прийомом змалював поєднання двох світів – живого й мертвого, де виявляються містичні й фантомні риси, притаманні головному героєві, який вміє сприймати потойбічне і реальне. Нілу Гейману вдалося розчинити тонку межу між реальним і ірреальним світом, що виявилось в правдивих розповідях як Ніка, так і дівчинки Скарлет з її власними переживаннями. Використовуючи уявно-символічний підхід, автор докладно відображає психоемоційний аспект, пов'язаний зі здатністю людської пам'яті забувати особливо негативні й моторошні життєві події та явища.

Ніл Гейман розбудовує сюжет фентезійного твору навколо відображення психоемоційного стану маленького хлопчика, що безпосередньо впливає на його зовнішню поведінку та внутрішнє сприйняття навколишнього світу. Автор розширює межі його розуміння, пропонує альтернативні варіанти й рішення, які очікують від нього близькі, а також і він сам від себе.

Ключові слова: англійська література, проза Ніла Геймана, реальність, ірреальність, сюжетна композиція, фабула, психоемоційні відчуття.

Oleksandra GAZUDA,
orcid.org/0000-0003-1399-6006
Graduate Student at the Department of Theory and Practice of Translation
Uzhorod National University
(Uzhorod, Ukraine) aleksandragazuda@ukr.net

CONSTRUCTS OF REALITY AND UNREALITY IN THE FANTASY NOVEL “THE CEMETERY BOOK” BY NEIL GAIMAN

The article analyzes the features of the display of real and unreal worlds in N. Gaiman's "The Graveyard Book" through the prism of psycho-emotional feelings of the little boy Bod. Significant and unpredictable external influences are discovered, which mostly have a negative impact on the main character of the novel "The Graveyard Book". The purpose of this investigation is to analyze the plot of the novel "The Graveyard Book" by Neil Gaiman with a step-by-step study of events, as well as coverage of the emotional and psychological mood of the characters who are on the border of real and unreal dimensions. It was investigated that in the process of unfolding the storyline, the author skillfully combined distinguishably incompatible life phenomena and processes, creating a soulful atmosphere that surrounds the characters with a special psycho-emotional feeling. It frightens the heroes, and at the same time calms them down. The formed mystical environment is filled with silent silence, peace, rustling leaves, tombstones with whimsical inscriptions. All this gives rise to a frightening and scary feeling of insecurity. The author used a successful allegorical technique to depict the combination of two worlds – of the living and the dead, where mystical and phantom features are revealed, inherent the main character, who knows how to perceive the otherworldly and the real. Neil Gaiman managed to dissolve the fine line between the real and unreal world, which was revealed in the true stories of both Bod and the girl Scarlet with her own experiences. Using an imaginative and symbolic approach, the author reflects in detail the psycho-emotional aspect associated with ability human memory to forget especially negative and scary life events and phenomena.

Neil Gaiman builds the plot of a fantasy novel around reflection of the psycho-emotional state of a little boy that directly affects his external behavior and internal perception of the surrounding world. The author expands the boundaries of his understanding, offering the alternative options and solutions that are expected from his relatives, as well as from himself.

Key words: *English literature, Neil Gaiman's prose, reality, unreality, plot composition, plot, psycho-emotional feelings.*

Постановка проблеми. Основний авторський задум при формуванні сюжетної лінії дитячого фентезійного роману «Книга кладовища» («The Graveyard Book», 2008) пов'язаний з конкретними життєвими ситуаціями Ніла Геймана, а саме з відвідинами померлих родичів на цвинтарі. Цей задум виник внаслідок спостережень за його маленьким сином, який, граючись на церковному подвір'ї поруч з кладовищем, катався на триколісному велосипеді. Однак, автору вдалося втілити цю ідею на відстані значного часу. Слід відзначити, що задум автора базується на ексцентричності сюжетної побудови, сутність якої стає зрозумілою вже з самої назви книги – «Книга кладовища». Ніл Гейман не зауважує своє власне «Я», не боїться відкрити його й подати на розгляд всього світу. Все, що він пропонує читачеві, виходить із його світоглядного розуміння реальності й ірреальності. Через це книгу легко читати, хоч вона й відповідає на багато проблемних питань повсякденного життя, над якими людина не завжди задумується.

Авторський підхід до викладу сюжету забезпечує однаково легке сприйняття прочитаного як для дітей, так і для дорослих. Мотивованість Н. Геймана виявляється у його творчому потенціалі, власній індивідуальності, чуттєво-емоційному та естетичному відображенні навколишнього середовища. З цього випливає його можливість сформуванню дивовижний світ і вражаюче оточення, які істотно відрізняються від уже існуючих творчих концепцій.

Аналіз досліджень. Дитячий фентезійний роман «Книга кладовища» Н. Геймана привернув увагу американського письменника Тревора Карлсона (Trevor Carlson), який зазначив: «Виходи у світ. Твори своє власне життя. Будь героєм своєї історії. Роби помилки та повертайся. Ті, хто виростив тебе, вже прожили своє життя. Тепер... твоя черга. Успіхів» (Carlson 2023). Натомість в огляді видання «New York Times Book Review» наголошується досягнення Нілом Гейманом вершинної мистецької моделі: «У цьому дивовижному романі Ніл Гейман іде слідами оповідачів давніх часів, плетучи казку про незабутні чари» (Edinger 2023). Заслужують на увагу й інші оцінки в авторитетних ЗМІ: «Немов шматочок чорного шоколаду на Гелловін, цей роман виявляється багатим, гірко-солодким і дуже ситним» («Washington

Post») (Quattlebaum 2008); «Твір – сумний, дотепний, мудрий і моторошний. Його повинен прочитати кожен, хто є або колись був дитиною» (Kirkus Reviews 2008); «Ця лаконічна, похмура, пікантна пригода заслуговує на те, щоб стати сучасною класикою дитячої літератури: у ній більше таємниці, хвилювання та мудрості в одному розділі, ніж у всіх дилемах мильної опери, порожній акробатиці та моральному догматиці на тих тисячах сторінок «Поттера» («The Independent») (Robshaw 2009); «Важко придумати більш приємне й моторошне місце на 300 сторінках» («The Guardian») (Shannon 2020). В цілому, в оглядах увиразнюється вражаючий успіх та окремішне місце твору «Книга кладовища» у сучасному літературному світі.

Джо Гілл, автор роману «Серцеподібна коробка» («Heart-Shaped Box»), в оцінці твору «Книга кладовища» Ніла Геймана зазначив феноменальність тексту з огляду на бездоганність наративу, створення особливої напруги та «темне, майже шовкове» почуття гумору (Hill 2008). Своє захоплення висловив і Гарт Нікс, перу якого належить трилогія «Старе Королівство» («The Abhorsen Trilogy») (Shannon 2020). У свою чергу, Голлі Блек, співавторка серії дитячих фантастичних книг «Хроніки Спайдервіка» («The Spiderwick Chronicles»), увиразнила здатність Ніла Геймана звертатися до широкого читацького загалу (Black 2023). Усі ці судження засвідчують визнання творця «Книги кладовища» з боку інших видатних письменників, сучасників Ніла Геймана.

Метою даного дослідження є аналіз сюжету художнього твору «Книга кладовища» Ніла Геймана з поетапним вивченням подій, а також висвітлення емоційно-психологічного настрою персонажів, які перебувають на межі між реальним та ірреальним виміром.

Виклад основного матеріалу. Поетапне розгортання сюжетної лінії фентезійного роману «Книга кладовища» відбувається на старому цвинтарі, створюючи передбачувану психоемоційну атмосферу. В уяві реципієнта постає містичне середовище, яке викликає душевне збентеження, переплетене з тривожним очікуванням чогось жахливого й неприємного, неспокою та стурбованістю. При цьому Ніл Гейман вдало поєднав зримо непокдані аспекти життя, які можуть і лякати, і заспокоювати одночасно.

Сюжет твору «Книга кладовища» розгортається навколо химерної пригоди маленького хлопчика, який втратив свою сім'ю через жорстоке вбивство. Дивом протагоніст вижив, опинився на нічній вулиці, а відтак і на старому кладовищі, де на нього натрапляють мертві мешканці цвинтаря. Вони прагнуть вирішити долю хлопчика голосуванням, називаючи його «Ніх», або ж «Ніхто», оскільки вони не знають його імені. Незважаючи на початкове невдоволення мешканців цвинтаря, хлопчик знаходить прихисток тут на довгі роки. Бездітна вікторіанська пара привидів, містер і місіс Оуен, усиновлює його, виховує як рідного. Окрім того, усі мешканці цвинтаря оточують його своєю турботою.

Зародження кризової ситуації пов'язане з випробуванням, коли без допомоги батьків, прокинувшись вночі, Ніх був змушений самотійно перелазити через високі краї дитячого ліжечка: «That night, he had been woken by the sound ... Awake, he soon became bored, and had begun looking for a way out of his crib. It had high sides, ..., but he was convinced that he could scale it» (Gaiman 2010) / «Тієї ночі його розбудив шум... Прокинувшись, йому стало нудно, і він почав шукати вихід з ліжечка. Воно мало високі краї, ..., але він був впевнений, що подолає це» [переклад – О. Г.]. Він підсвідомо й нерішуче виходить назовні будинку, через відчинені двері, за якими незвіданий світ, що вабить. Н. Гейман з самого початку не залишає хлопчика без підтримки. Так, символічним образним явищем виступає туман, який, огортаючи хлопчика, дає відчуття певної захищеності: «The fog wreathed around him like a long-lost friend» (Gaiman 2010) / «Туман огорнув його, неначе близький друг» [переклад – О. Г.]. Під впливом цього враження у дії малюка вселилася впевненість: «And then, uncertainly at first, then with increasing speed and confidence, the boy tottered up the hill» (Gaiman 2010) / «Спочатку невпевнено, а потім, все швидше й впевненіше хлопчик пошкандибав на гору» [переклад – О. Г.].

На території кладовищі Ніх долає всі ступені особистісного розвитку, тісно пов'язані з дружбаю, безкорисливими взаєминами, побудованими на взаємодопомозі, довірі та щирих почуттях. У цьому процесі справжнім другом, досвідченим учителем і натхненником, провідником у світ дорослого життя для хлопчика виступає Сайлас. Названий герой – носій шляхетних почуттів, високих ідей, споконвічної мудрості й таємничості: «He gave advice, cool, sensible, and unfailingly correct» (Gaiman 2010) / «Він завжди давав спокійні, розсудливі й слухні поради» [переклад – О. Г.].

Однак, образ Сайласа характеризується невизначеністю, оскільки він балансує на межі двоедності, одночасно і не живого, і не мертвого. Ця особливість, яка відрізняє його від привидів, надає можливість відвідувати світ живих, коли є потреба в придбанні продуктів харчування, ліків та інших необхідних речей для Ніха. У створенні образу Сайласа Ніл Гейман використовує міфологічні та фольклорні елементи, наділяючи його незбагненними вампірськими якостями як члена Почесної Варти. Втім, автор зазначає про це тільки штрихами. Ніл Гейман обдаровує Сайласа властивостями наставника, оскільки він передає живому хлопчику Ніху накопичений досвід загробного світу. За відсутності Сайласа ним опікувалася Панна Лупеску, яка, будучи членом Почесної Варти, виступає в образі міфічної особи Божого пса, вовкулаки, людини-перевертня, що вмів перетворюватися у вовка. Перша зустріч Ніха з панною Лупеску відбулася, коли Сайлас на певний період від'їхав, залишаючи хлопчика на її опіку.

Поступово, під впливом зміни опікунів, змінюється й звичний спосіб життя Ніха, формується новий етап його життя, з новими правилами, притаманними життєвому середовищу, яке оточує шестирічного хлопчика. Він стоїть перед незвіданим, тим, що ховається під завісою таємничості: «What's so important that you have to go away? Bod's six-year-old mind tried to imagine something that could make Silas want to leave him, and failed. «It's not fair» (Gaiman 2010) / «Що ж таке важливе, що ти мусиш іти?», – уява шестирічного хлопчика відмовлялася змальовувати щось аж таке важливе, що могло б змусити Сайласа піти від нього. Так несправедливо» [переклад – О. Г.]. Ніх переживає глибоке психоемоційне відчуття ненависті, яке зміщується з роздратуванням, образою до всіх оточуючих і безмежного жалю до себе: «... felt sorry for himself, and hated everybody. He even hated Silas, for going away and leaving him» (Gaiman 2010) / «...сповнений жалю до себе й ненависті до інших. Він ненавидів навіть Сайласа за те, що він пішов геть, покинувши його» [переклад – О. Г.]. Н. Гейман занурює Ніха в нові непередбачувані життєві ситуації, де він може переосмислити їх, пропустивши крізь призму власного бачення. Таким порятунком є сон без сновидінь, який дає можливість відпочинку, переведення подиху хоча б на короткий період, допомагає зняти морально-психологічну напругу й відновити власні сили: «Then he closed his eyes, and curled into a ball on the grass, and drifted into a dreamless sleep» (Gaiman 2010) / «Хлопчик заплющив очі, згорнувшись в клубок, і поринув у сон без сновидінь» [пере-

клад – О. Г.]. У контексті цього висловлювання оніричний аспект полягає в тому, що Ніх занурюється в сон, де відсутні будь-які візуальні чи емоційні враження, типові для сновидінь.

Уява маленького хлопчика народжує в ньому негативні враження про панну Лупеску, попри переконання Сайласа, що вони зможуть знайти спільну мову: «You will be in good hands with Miss Lupescu, Bod. I am sure that the two of you will get on» (Gaiman 2010) / «Ніхе, ти будеш в хороших руках з панною Лупеску. Я впевнений, ви поладнаєте» [переклад – О. Г.]. Цим словам суперечив прискіпливий погляд панни. Оглянувши хлопчика, вона сказала: «You will report to me on waking, and before you go to sleep» (Gaiman 2010) / «Ти повинен звітуватися мені, коли просинатимешся, і коли лягатимеш спати» [переклад – О. Г.]. Автор підводить читача до розуміння нового бачення й свідомості хлопчика, який повинен довести особистісну відповідальність. На цьому акцентує й панна Лупеску: «I have come a long way to look after you, boy. I hope you are worth it» (Gaiman 2010) / «Я приїхала здалека, щоб доглядати тебе, хлопчику. Думаю, ти цього вартий» [переклад – О. Г.].

Малюк навчається визначальним життєвим постулатам у моторошних умовах кладовища. Приміром, важливість правильного харчування: «What is that? asked Bod, horrified. Good food,” said Miss Lupescu” (Gaiman 2010) / «Що це? – жахаючись, запитав Ніх. – Правильна їжа, – відповіла панна Лупеску» [переклад – О. Г.]. Панна Лупеску і сама вміє готувати здорову їжу для хлопчика. Вона піклується про те, щоб хлопчик зростав, розуміючи світ навколо себе, оволодів багатогранними знаннями про види істот, про те, що існують як живі, так і мертві люди, а також денні і нічні, вищі мисливці і Божі пси: «... there are the living and the dead, there are day-folk and night-folk, there are ghouls and mist-walkers, there are the high hunters and the Hounds of God. Also, there are solitary types» (Gaiman 2010) / «... є живі та мертві, є денний народ та нічний народ, є гулі та туманні ходоки, є вищі мисливці і Божі мисливці. Існують й одинаки» [переклад – О. Г.]. Відчутним є переживання панни Лупеску про Ніха, вона в змозі передбачити певні виклики й загрози, які чекають на нього в майбутньому. Крім цього, навчає хлопчика кликати на допомогу різними мовами: «... she taught him nothing but ways to call for help in every language in the world, and she would rap his knuckles with her pen if he slipped up, or forgot» (Gaiman 2010) / «...вона нічого зайвого його не вчила, лише кликати на допомогу всіма мовами світу, а якщо Ніх помилявся, або забував, вона біла

його ручкою по кісточках пальців» [переклад – О. Г.]. У процесі розкриття образу панни Лупеску автор підводить читача до розуміння її строгого ставлення до Ніха, що проявляється в отриманні якісного результату навчання, задля якого вона не прощає жодних помилок і промахів. Однак, такий підхід дає вагомні наслідки: Ніх навчився концентрувати увагу на здобутті знань, забезпечуючи точність виконання поставленого завдання, вмінні бути слухняним і – певною мірою – покірливим.

Прихильність до хлопчика проявляють усі мешканці загробного світу. Вони присвоюють йому звання почесного громадянина кладовища, що є високою нагородою. Незважаючи на таке прихильне ставлення, Ніх здійснює спроби вийти за рамки кладовища й досягнути навколишній світ. Опікуни, вболіваючи за долю хлопчика, не дозволяють йому цього робити, бо небезпека й досі велика, а вбивця все ще жадає покінчити з ним. Навіть побоювання не переборює прагнення маленького живого Ніха покидати бодай інколи такий знайомий для нього потойбічний світ і поринути у зовсім незвідане для нього середовище. Це призводить до знайомства з дівчинкою на ім'я Скарлет, яка з батьками відвідувала кладовище. Скарлет Ембер Перкінс – п'ятирічна жива дівчинка, яка знайомить Ніха з незаниманим довкіллям. Ніх, навпаки, добре володіючи містичними й примарними властивостями, зокрема вмінням бачити і розмовляти з мертвими, прагне правдиво розповісти про таємниці потойбіччя. Алегорично поєднує два світи – живий і мертвий – розповідь Ніха про людей і події, які колись були живими, але вже давно померли: «He in his turn would tell her about the days when the people in the graves had been alive – how Sebastian Reeder had been to London Town and had seen the Queen,...» (Gaiman 2010) / «Він по черзі оповідав історії про ті часи, коли жили ті люди, які померли, – як Себастьян Рідер їздив до Лондона і бачив королеву,...» [переклад – О. Г.]. Незабаром дівчинка переселяється з родиною до Шотландії, і тільки через десять років повертається й навідує Ніха, який все ще проживає на цвинтарі.

Поруч зі Скарлет формується новий художній образ, який є втіленням добродушного холостяка містера Фроста. В його намірах читач впізнає Джека Мороза, який не покинув наміри розквітатися з Ніхом, і прагне використати дружні стосунки Скарлет до Ніха. Проте Сайлас та панна Лупеску, які водночас є членами Почесної Варти, виступають на захист Ніха, ідучи війною проти таємно-змовницького товариства під назвою Джеки-на-всі-руки-майстри.

У чому полягає детермінована та нестримна жага Джека знищити маленького хлопчика? Читач знаходить відповідь у тексті: «Long time ago, one of our people – this was back in Egypt, in pyramid days – he foresaw that one day, there would be a child born who would walk the borderland between the living and the dead. That if this child grew to adulthood it would mean the end of our order and all we stand for» (Gaiman 2010) / «Дуже давно, ще коли будували піраміди, один із наших єгипетських братів навіщував, що колись народиться дитя, яке перейде межу між світом живих і мертвих. І якщо це дитя виросте, то нашому братерству і всій нашій справі настане кінець» [переклад – О. Г.]. Зрештою, Ніл Гейман утврджує триумф добра в одвічній боротьбі зі злом.

Крізь призму уявно-символічного підходу Ніл Гейман висвітлює психо-емоційний ефект, пов'язаний з властивістю людської пам'яті забувати насамперед негативні життєві події й явища. Зокрема, це відображається в епізоді, коли Сайлас стирає з пам'яті Скарлет пережиті нею жит-

тєві ситуації: «People want to forget the impossible. It makes their world safer» (Gaiman 2010) / «Люди хочуть забути неможливе. Це робить їхній світ безпечнішим» [переклад – О. Г.].

Ніл Гейман розбудовує сюжет фентезійного твору навколо відображення психоемоційного стану маленького хлопчика, що безпосередньо впливає на його зовнішню поведінку та внутрішнє сприйняття навколишнього світу. Автор розширює межі його розуміння, пропонуючи альтернативні варіанти й рішення, які очікують від нього близькі, а також і він сам від себе.

Висновки. У процесі ознайомлення з фентезійним твором Н. Геймана читач поступово пізнає психоемоційний стан, відчуття та переживання маленького героя Ніха, який, непередбачено для себе, зазнає впливу як реальному, так і потойбічного світів. Ця взаємодія із несподіваними обставинами приносить йому не лише горе та негативні емоції, але й народжує внутрішню надію та робить його витривалим у протистоянні з зовнішніми загрозами та новими викликами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Carlson T. The Graveyard Book. *The Formula Podcast with Trevor Carlson*. URL: <https://podcasts.apple.com/us/podcast/the-formula-podcast-with-trevor-carlson/id1267588749> (25.11.2023).
2. Edinger M. (Raised by Ghosts. *New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2009/02/15/books/review/Edinger-t.html> (25.11.2023).
3. Quattlebaum M. (2008). For Young Readers: Books That Spook. *Washingtonpost*. URL: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/10/16/AR2008101603380.html> (25.11.2023).
4. Shannon S. My favourite book as a kid: Sabriel by Garth Nix. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2020/apr/15/my-favourite-book-as-a-kid-sabriel-by-garth-nix-samantha-shannon> (25.11.2023).
5. Robshaw B. The Graveyard Book, By Neil Gaiman. *Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/the-graveyard-book-by-neil-gaiman-1803231.html> (25.11.2023).
6. Kirkus Reviews The Graveyard Book. URL: <https://www.kirkusreviews.com/book-reviews/neil-gaiman/the-graveyard-book/> (25.11.2023).
7. Hill J. The Graveyard Book is everything everyone loves about Neil Gaiman. URL: <https://www.booksoup.com/book/9780062081551> (25.11.2023).
8. Black H. The Graveyard Book is endlessly inventive... URL: <https://thegraveyardbook3.weebly.com/> (25.11.2023).
9. Gaiman N. The Graveyard Book. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/The_Graveyard_Book/OXmobwAACAAJ?hl=uk (25.11.2023).

REFERENCES

1. Carlson T. (2023) The Graveyard Book. *The Formula Podcast with Trevor Carlson*. URL: <https://podcasts.apple.com/us/podcast/the-formula-podcast-with-trevor-carlson/id1267588749> (25.11.2023)
2. Edinger M. (2023) Raised by Ghosts. *New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2009/02/15/books/review/Edinger-t.html> (25.11.2023)
3. Quattlebaum M. (2008). For Young Readers: Books That Spook. *Washingtonpost*. URL: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/10/16/AR2008101603380.html> (25.11.2023)
4. Shannon S. (2020). My favourite book as a kid: Sabriel by Garth Nix. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2020/apr/15/my-favourite-book-as-a-kid-sabriel-by-garth-nix-samantha-shannon> (25.11.2023)
5. Robshaw B. (2009). The Graveyard Book, By Neil Gaiman. *Independent*. URL: <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/the-graveyard-book-by-neil-gaiman-1803231.html> (25.11.2023)
6. Kirkus Reviews (2008). The Graveyard Book. URL: <https://www.kirkusreviews.com/book-reviews/neil-gaiman/the-graveyard-book/> (25.11.2023)
7. Hill J. (2008). The Graveyard Book is everything everyone loves about Neil Gaiman. URL: <https://www.booksoup.com/book/9780062081551> (25.11.2023)
8. Black H. (2023). The Graveyard Book is endlessly inventive... URL: <https://thegraveyardbook3.weebly.com/> (25.11.2023)
9. Gaiman N. (2010). The Graveyard Book. URL: https://www.google.com.ua/books/edition/The_Graveyard_Book/OXmobwAACAAJ?hl=uk (25.11.2023)